

УДК 336.14: 330.601

Гриценко О. В., Качула С. В.

РЕАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ БЮДЖЕТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Нестабільність розвитку країн в умовах світової фінансово-економічної кризи декілька загальмувала інноваційний прогрес в країнах світу, водночас не зменшила прірву між розвиненими країнами та країнами з ринками, що розвиваються щодо рівня інноваційного розвитку. Україна на сьогодні залишається країною сировинної спрямованості. За дослідженням Всесвітнього економічного форуму позиція України в рейтингу країн світу за індексом глобальної конкурентоспроможності 2015–2016 років знизилася на три позиції порівняно з попереднім рейтингом (з 76 до 79 місця серед 140 країн світу). Попереду нашої країни – Ботсвана, Еквадор, Гватемала, після – Таджикистан, Молдова. За даними Глобального інноваційного індексу, який визначає рівень ефективності політики інноваційності для різних країн світу, Україна в цьому рейтингу посідає 64 позицію (у 2014 р. – 63), випереджаючи Монголію (66) та Сейшельські острови (65). За рівнем розвитку людського потенціалу Україна на 81 місці за 2014 р., що на одну позицію нижче, ніж у попередній період. Характерно високими – на рівні розвинених країн світу – залишаються показники України у сфері освіти. За ними ми залишаємось однією з найбільш освічених націй у світі з високим охопленням освітою суспільства, а також кількісною присутністю наукових інституцій.

Якщо проаналізувати динаміку України в різних рейтингах за останні роки, різких змін не відбувається. Це, беручи до уваги теперішню військову, інформаційну, економічну та політичну агресію проти України, є показником значного інноваційного і людського потенціалу. У той же час, можливість реалізації цього потенціалу для інноваційного прориву України значною мірою залежить від фінансового забезпечення реалізації активної інноваційної політики держави. Активізація інноваційного розвитку країни потребує належного фінансового забезпечення, узгодженості інноваційної політики з бюджетною політикою, визначення найбільш оптимального вектору розвитку в умовах інституціонального середовища, що склалося. Необхідним стає визначення засад формування узгодженості механізмів реалізації інноваційної та бюджетної політики у аспекті зміцнення і використання інноваційного потенціалу країни.

У зв'язку з цим важливим моментом є формування інноваційної політики на рівні держави та регіонів, реалізація стратегічних рішень з урахуванням забезпечення бюджетної стійкості. В умовах кризи це актуалізує удосконалення наукових засад формування механізму взаємоузгодження та реалізації інноваційної політики та бюджетної політики.

Проблеми інноваційного розвитку національної економіки, в тому числі його фінансового регулювання, отримали найбільший розвиток в дослідженнях зарубіжних вчених, таких як: С.Фрімен [1], М.Хобдей [2], В.Годін [3] та ін. Значну увагу використанню фінансового інструментарію у процесі реалізації стратегії інноваційного розвитку країни приділяють такі вітчизняні О.Б. Жихор [8], Л.В.Лисяк [9], Б.А.Малицький [10], Л.І. Федулова [5] та інші. Ознайомлення з науковими доробками свідчить, що визначення науково-методичних засад удосконалення механізму взаємодії бюджетної та інноваційної політики держави у системі бюджетного регулювання інноваційного розвитку з урахуванням забезпечення фінансової стійкості бюджетної системи розглянуто фрагментарно.

Метою статті є визначення науково-методичних засад удосконалення механізму взаємодії бюджетної та інноваційної політики держави у системі бюджетного регулювання інноваційного розвитку.

Сьогодні, в умовах розвитку в Україні ринкових відносин, модернізації системи публічних фінансів назріла гостра потреба у формуванні дієвого впливу держави на інноваційний розвиток країни. Вагомим інструментом для реалізації інноваційної моделі є бюджетна політика, цілі і завдання якої взаємопов'язані з реалізацією інноваційної політики, спрямованою на диверсифікацію структури економіки, надання пріоритету розвитку наукоємних галузей, а також галузей, розвиток яких має сприяти орієнтації української економіки на значне збільшення випуску наукоємної продукції, продукції з високою часткою доданої вартості.

З огляду на світовий досвід, інноваційна політика розвинених країн (Великобританії, Німеччини, Італії, Канади, Швейцарії, Швеції, Японії) поступово змінює орієнтири з формування суто інноваційної економіки до побудови нового інноваційного суспільства. У розвинутих країнах світу показник приросту ВВП за рахунок впровадження нових технологій становить 60–90%, тоді як в Україні він складає менше 1 %, при цьому Україна за кількістю науковців входить до першої десятки країн світу [4]. Тобто інноваційна політика повинна містити нові підходи та механізми розвитку, враховувати теоретичні здобутки теорій інноваційного розвитку.

За останні роки в Україні не було реалізовано заходів у рамках інноваційної політики щодо поліпшення інституційного середовища, стимулювання суб'єктів ринку до інновацій, розвитку різних інструментів підтримки технологічної модернізації, однак за наявності окремих поліпшень зберігається нестійкість загального прогресу в даній сфері. До ключових проблем у формуванні й реалізації державної інноваційної політики в Україні дослідники відносять наступні [5]:

- недостатня якість умов для здійснення інноваційної діяльності, збереження нерозвиненості умов для справедливої конкуренції на ринках, а також за одержання державної підтримки;
- збереження значних бар'єрів для поширення в економіці нових технологій, обумовлених відсутністю державної технологічної політики й неефективним галузевим регулюванням, включаючи процедури сертифікації, митне і податкове адміністрування;
- взаємодія бізнесу й держави у формуванні й реалізації інноваційної політики є фрагментарною, не забезпечує збалансованого вираження інтересів різних інноваційно-активних підприємств, нерозвиненість механізмів розподілу ризиків між державою й бізнесом;
- недостатня ефективність інструментів державної підтримки інновацій: обмежена гнучкість, слабка орієнтованість на стимулювання зв'язків між різними учасниками інноваційних процесів на формування й розвиток науково-виробничих та технологічних партнерств.

Стан інноваційної діяльності в Україні більшістю науковців визначається як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у промислово-розвинених країнах та потребам інноваційного розвитку. В економіці України домінують низькотехнологічні галузі виробництва, які можна віднести до малонаукоємних галузей: добувна і паливна – 0,8–1 %; харчова, легка промисловість, агропромисловість – 1,2 %. У цілому домінує відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.). Відповідно майже 95 % вітчизняної продукції належить до виробництв 3-го та 4-го технологічних укладів [6].

Стабільне скорочення реальних обсягів фінансування науково-технічного комплексу та відсутність дієвої державної науково-технічної політики не дають підстав для висновку про наявність реального підґрунтя для переходу до інноваційної моделі розвитку. Реформу-

вання науково-технічного комплексу побудовано за принципами частих змін цілей та завдань, без урахування загальновідомих факторів функціонування та розвитку науково-технічного потенціалу: активної та передбачуваної державної підтримки, формування попиту на наукові досягнення з боку реального сектора економіки.

Досвід розвитку національних інноваційних систем провідних країн світу, свідчить, що саме активна державна підтримка інноваційної діяльності у розвинутих країнах, орієнтація національної економіки на науково-інноваційний розвиток, державна фінансова підтримка інноваційних процесів, стимулювання інновацій, розвиток інноваційної інфраструктури, створення сприятливого інноваційного клімату є необхідною умовою інноваційного розвитку країни.

Фінансове забезпечення інноваційних процесів є одним з найважливіших аспектів розвитку інноваційної діяльності. Однією з основних особливостей розвитку світового господарства в галузі інновацій за останні роки стало зростання обсягів витрат на інноваційні дослідження і розробки. Основні джерела фінансування інноваційних процесів: кошти приватних бізнес-інвесторів (як, наприклад, у Японії) та державні кошти (як у США).

За даними Всесвітнього індексу інновацій (розрахованим Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (ВОІВ) спільно з університетом Корнелла і французькою бізнес-школою INSEAD) оцінено стан справ у 141 країні світу на основі 79 індикаторів і побудовано «ідеальний світ інновацій». Найвищі показники - у Швейцарії. Серед факторів успіху інноваційного розвитку Швейцарії – послідовність здійснюваної інноваційної політики.

У доповіді «Глобальний інноваційний індекс 2015 року» зазначається: «Інновації створюють умови для прискорення економічного зростання країн на всіх етапах розвитку. Однак, ці умови не з'являються автоматично. Кожна країна повинна визначити таке поєднання заходів політики, яке дозволить мобілізувати наявний у їхній економіці інноваційний і творчий потенціал». Порівняння особливостей інноваційної політики країн-інноваційних лідерів за даними Всесвітнього індексу інновацій, свідчить про активну роль держави у розвитку інноваційних процесів країн-лідерів (табл. 1).

Варто зазначити, що всі інноваційні системи країн розвивалися під впливом позитивних і негативних факторів інноваційного розвитку. Заходи державної інноваційної політики мають змогу врегулювати взаємовплив цих двох груп факторів на реалізацію стратегії інноваційного розвитку. Досвід світових лідерів у сфері інновацій і високих технологій доводить необхідність державного регулювання та контролю над цими процесами. Упродовж останніх десятиліть уряди країн і керівництва корпорацій активно збільшують витрати на науку, інновації, високі технології, розвиток яких не призупиняється навіть у період фінансово-економічних криз.

На рис. 1 показано модель реалізації бюджетної та інноваційної політики у системі бюджетного регулювання. При формуванні інноваційної політики та виборі основних пріоритетів її реалізації важливо орієнтуватися на здобутки та теоретичні напрацювання визначених у світі теорій інноваційного розвитку. Адже їх врахування в підсумку забезпечуватиме ефективність інноваційних напрямів розвитку країни та регіонів.

Перехід на інноваційний шлях розвитку пред'являє нові вимоги до управління інноваційним розвитком, його ключових ланок, інститутів, суб'єктів управління і їх функцій та вибору інструментів управління. Реалізація інноваційної політики держави передбачає використання методичних підходів, що забезпечують узгодження інтересів суб'єктів економіки на певній території з цілями її економічного і соціального розвитку [10]. Вагомим значенням набувають теоретичні основи формування інноваційної політики на всіх рівнях господарювання і її взаємоузгодження з бюджетною політикою.

Таблиця 1

Порівняння особливостей інноваційної політики країн-інноваційних лідерів за даними Всесвітнього індексу інновацій

Країна	Особливості інноваційної політики
Швейцарія	<p>Стабільність.</p> <p>Пріоритети: розвиток прикладних наукових досліджень, підвищення цінності знань, заохочення діалогу між наукою й суспільством, інноваційної інфраструктури (інноваційні лабораторії).</p> <p>Інструменти: прямі державні інвестиції, різні форми державної підтримки.</p> <p>Висока ступінь довіри у тріаді держава-бізнес-університети.</p>
Великобританія	<p>Орієнтація на приватну ініціативу, регіональний розвиток інвестиційних процесів, розвиток інноваційної інфраструктури (інноваційних центрів).</p>
Швеція	<p>Фундаментальні дослідження фінансуються переважно державою.</p> <p>Серед особливостей інноваційного розвитку Швеції:</p> <ul style="list-style-type: none"> - стабільна політична система, добре організована та ефективна робота державних інститутів при впровадженні інноваційних процесів; - університети мають підприємницький характер, тобто орієнтовані на впровадження досліджень та реалізації їхніх продуктів на ринок. <p>Ключовим фактором успіху інноваційного розвитку Швеції є тривалі масштабні вкладення в розвиток науки. Створено систему організацій, головною метою яких став розвиток бізнесу: Інноваційний Міст (The Innovation Bridge); Бізнес-Партнерство (ALMI Business Partner); Промисловий Фонд (the Industrial Fund); Агентство з інвестицій у Швецію (the Invest in Sweden Agency, ISA).</p>
Нідерланди	<p>Послідовність інноваційної політики. Реалізовано програму «Шлях до інновацій: боротьба з Лісабонськими амбіціями». Плановані результати: поліпшення інноваційного клімату, стимулювання компаній до ведення інноваційної діяльності та зосередження більшої кількості ресурсів у стратегічно важливі сфери.</p> <p>Серед особливостей інноваційного розвитку Нідерландів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - переважне місце у розвитку інноваційних процесів займає регіональний рівень; - активна участь у міжнародних програмах з інноваційного співробітництва, що координується міністерствами й агентствами; - залучення підприємств малого та середнього бізнесу до участі в міжнародних інноваційних проектах. <p>Селективна підтримка провідних інноваційних регіонів, а також розвинутий науково-освітній комплекс, який містить у собі систему підтримки студентів, систему трансферу технологій у науковому секторі, розвинену мережу наукових університетів з державним фінансуванням.</p> <p>У країні налагоджений діалог між громадянами та урядом, який швидко реагує на запити та потреби суспільства.</p>
США	<p>Функціонує два міжвідомчі органи: Американський науковий фонд, що координує напрями фундаментальних досліджень, та Американська наукова рада представляє інтереси промисловості й університетів у науково-технічній політиці. Найважливішу роль у здійсненні державних дослідницьких програм відіграють Міністерство оборони та НАСА.</p> <p>Серед особливостей інноваційного розвитку США:</p> <ul style="list-style-type: none"> - тісна взаємодія держави й приватного бізнесу; - за допомогою великомасштабних цільових проектів здійснюється державне регулювання інноваційних процесів у напрямі стимулювання створення венчурних фірм і дослідних центрів дрібних і середніх інноваційних підприємств. <p>Одним з факторів успішного розвитку американської інноваційної системи вважається послідовне створення умов і цілеспрямовані заходи щодо підтримки підприємництва.</p>

Джерело: Узагальнено авторами за даними: <http://www.ims-pharma.ru>

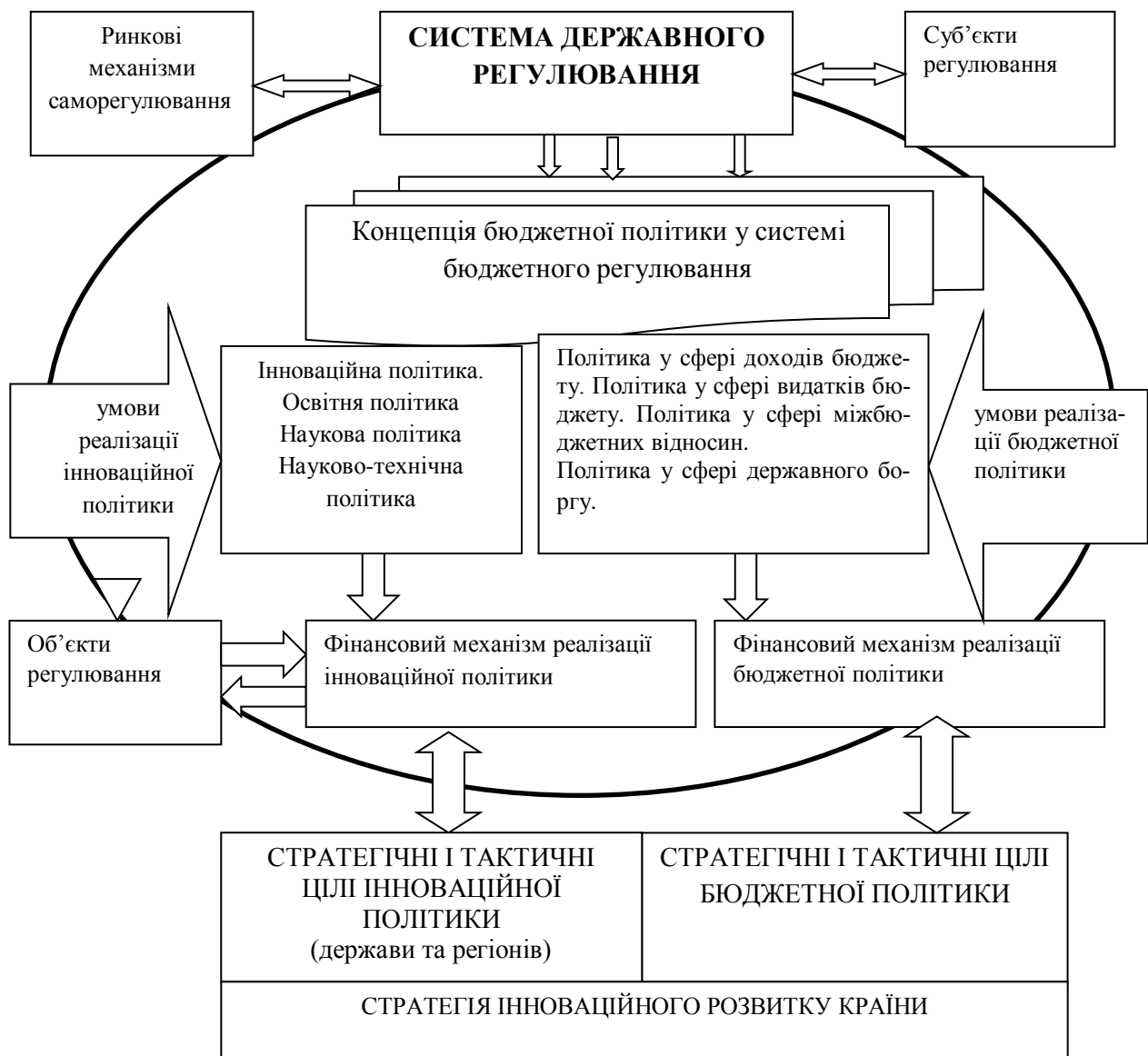

Рис.1. Модель реалізації бюджетної та інноваційної політики у системі бюджетного регулювання

Важливим компонентом фінансового механізму інноваційного розвитку України є стимулювання інноваційної активності всіх суб'єктів ринкових відносин.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України вкрай необхідна ефективна та виважена бюджетна політика, що має бути спрямованою на вирішення відповідних стратегічних завдань, зокрема – стимулювання стійкого макроекономічного зростання, розвитку суспільства на інноваційній основі, підвищення рівня добробуту населення [9]. Основною метою бюджетної політики у аспекті реалізації моделі інновацій-

ного розвитку країни є посилення впливу бюджету, як вагомого інструменту державного регулювання, на інноваційні процеси шляхом створення сприятливого інвестиційного клімату, інституційних умов для розвитку інноваційної діяльності, реалізації стратегічних напрямів інноваційної політики.

Таким чином, головна проблема державної інноваційної політики України - повільна реакція на актуальні питання і відсутність превентивних заходів, спрямованих на активізацію інноваційних процесів в країні. Інноваційна політика повинна бути стратегічно орієнтованою, здійснюватися в сприятливих інституційних умовах, формування яких є актуальним завданням сьогодення.

Бюджетна політика як інститут суспільства може відігравати вагомую роль у забезпеченні інноваційного розвитку економіки. Зокрема, використовуючи механізм бюджетного регулювання здійснюється розподіл державних видатків між відповідними напрямами соціально-економічного розвитку суспільства. Водночас, можливості бюджетної політики, як складової фінансової політики держави, щодо переорієнтації фінансових потоків для інноваційного розвитку впродовж практично всіх років функціонування нашої держави, використано не повною мірою.

В умовах обмеженості фінансових ресурсів для інноваційного розвитку необхідно активне співробітництво бізнесу, наукового та університетського середовища і держави, яке сьогодні в Україні розвивається повільно і малоєфективно. Ключовим питанням формування і реалізації державної інноваційної політики є налагодження системної взаємодії бізнесу і держави, збалансування інтересів різних інноваційно-активних підприємств, особливо в нових секторах. Для цього необхідно здійснити ряд заходів:

- забезпечити прозорий конкурсний відбір інноваційних проектів, створити систему незалежної експертизи наукових проектів та їх результатів, узгоджувати пріоритетні напрями інноваційного розвитку з вченими, підприємцями та представниками влади;
- створити систему стимулювання інноваційної сфери, спонукаючи до здійснення інноваційної діяльності;
- посилити систему захисту прав інтелектуальної власності та ін.

ВИСНОВКИ

Реалізація ефективної інноваційної політики неможлива без фінансового інструментарію, найбільш потужним з яких виступає фінансова політика, особливо її складова – активна бюджетна політика.

Перехід до дієвої державної політики інноваційного розвитку України є одним із першочергових завдань подолання фінансо-економічної кризи. Стратегія втілення цієї політики має здійснюватися на системній і послідовній основі.

У концептуальному плані механізм узгодження бюджетної та інноваційної політики має включати наступні складові:

- 1) сукупність науково обґрунтованих пріоритетів, методів та інструментів інноваційної та бюджетної політики стратегічного і тактичного характеру, які сприяють активізації інноваційних процесів в країні;
- 2) перелік індикаторів характеризують відповідно інноваційну та бюджетну політику і прогноз їх поліпшення;
- 3) канали прямого і зворотного впливу інноваційної та бюджетної політики і їх впливу на фактори інноваційного розвитку економіки та соціальної сфери;

4) організаційні методи узгодження інноваційної та бюджетної політики, в тому числі відповідні перспективні напрямки, здатні принести Україні стратегічно важливі конкурентні переваги на міжнародному ринку і значні фінансові надходження.

З метою ефективного використання коштів бюджету державна підтримка інноваційного розвитку повинна фокусуватися на сприяння здійсненню наукових досліджень і розробок в форматі програмно-цільового бюджетування. Крім того, необхідне створення ефективної системи трансферу технологій з метою їх комерціалізації і налагодження промислового виробництва інноваційної продукції; здійснення організаційної та фінансової підтримки інноваційних підприємств; створення ефективної системи контролю інноваційної діяльності з метою коригування інноваційної політики. Реалізація механізму узгодження бюджетної та інноваційної політики має відбуватися з урахуванням забезпечення фінансової стійкості бюджетної системи країни, що є перспективою подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Freeman C. *The National System of Innovation in Historical Perspective* / C. Freeman // *Cambridge Journal of Economics*. – 1995. – Vol. 19. – № 1.
2. Hobday M. *Firm-level Innovation Models: Perspectives on Research in Developed and Developing Countries* / M. Hobday // *Technology Analysis & Strategic Management*. – 2005. – Vol. 17. – №2. – P. 121–146.
3. Godin B. *The Linear Model of Innovation: The Historical Construction of an Analytical Framework [Electronic resource]* / B. Godin // *Project on the History and Sociology of S&T Statistics. Working Paper No. 30. Electron. Facts*. 2005. URL: www.csiic.ca/PDF/Godin_30.pdf (access data: 20.04.2015).
4. Данік Н.В. Інноваційний розвиток економіки України / Н.В. Данік // *Всеукраїнський науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»* – 2012. – № 2 (28). – С. 36–39.
5. Федулова Л. Концептуальні модель інноваційної стратегії України / Л. Федулова // *Економіка і прогнозування*. – 2012. – № 1. – С. 87–100.
6. Арутюнян С.С. Інноваційна складова нової моделі економічного розвитку України у посткризовий період / С.С. Арутюнян, Р.Р. Арутюнян // *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. – 2010. – № 691. – С. 253–257.
7. *The Global Innovation Index 2015 Effective Innovation Policies for Development* / Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, and Sacha Wunsch-Vincent Editors. – http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_gii_2015.pdf.
8. Жихор О.Б. Теоретичні основи формування інноваційної політики розвитку регіонів / О.Б. Жихор // *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: зб. наук.-техн. пр.* – Львів: НЛТУУ, 2008. – Вип. 18.7. – С. 284–288.
9. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія / Л.В.Лисяк. – К.: АФУ, 2009. – 600с.
10. Малицький Б.А. Стратегія інноваційного розвитку України: от разработки к реальной практике / Б.А.Малицкий // *Наука та наукознавство*. – 2011. – № 2. – С. 6–21.8.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2016 р.